

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів, Україна
vovasv8989@ukr.net, yuch2011@i.ua

ФЛОРИСТИЧНІ І ЦЕНОТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОСЛИННОГО ПОКРИВУ ВІДРІЗКУ РІЧКИ СТРИЖЕНЬ В МЕЖАХ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ «ЯЛІВЩИНА»

Фіторізноманіття території досліджень визначається азональністю більшості видів, внаслідок нівелювання водним середовищем зональних умов, що визначає переважання євробіонтних видів, переважно голарктичного та євразійського ареалів. Біотопи дослідженої ділянки річки Стрижень в межах міської території включають 130 видів судинних рослин, 78 родів з 41 родини. водної і прибережно-водної рослинності річки Стрижень характерними є типові для малих річок монодомінантні угруповання, які відзначаються незначним видовим різноманіттям, подібним складом та структурою ценозів.

Ключові слова: водна і прибережно-водна флора, фітоценотичні особливості, адвентивні вили, Червона книга України, Зелена книга України.

Вищі водні та прибережно-водні рослини відіграють важливу роль у продукуванні первинної органічної речовини, формують угруповання та мають значення в процесах самоочищення водойм та прибережної смуги. За їх участі відбуваються процеси кисневого обміну (фотосинтетична аерація), часткової руйнації та накопичення біогенних і забруднюючих речовин. [2,4]

Окремі види вищих водних та прибережноводних рослин можуть виступати в якості індикаторів сапробності, гідроекологічних режимів, едафічних умов, процесів розвитку водойм. Але більшість видів внаслідок їх антрополерантності не виступають в якості показових індикаторів.

Важливим завданням є дослідження територій малих річок їх фіторізноманіття складі об'єктів природно-заповідного фонду, оскільки ці ділянки є осередками гідрофільного видового складу та відповідного ценотичного багатства.

Дослідження проводилися нами в період 2015-2020 рр. на русловій ділянці річки Стрижень на території регіонального ландшафтного парку «Ялівщина», що знаходиться у межах міста Чернігова.

Регіональний ландшафтний парк «Ялівщина» (РЛП «Ялівщина») було створено 28 березня 2014 р. на території м. Чернігова Чернігівської області площею 168,7 га, а 17 червня 2014 р. було створено комунальний заклад «Регіональний ландшафтний парк «Ялівщина». Основними завданнями парку є збереження, відтворення та раціонального використання природних комплексів м. Чернігова, що мають важливе природоохоронне, наукове, освітнє, естетичне, рекреаційне та оздоровче значення.

Територія РЛП «Ялівщина» знаходиться в північно-східній частині міста Чернігова. Вона включає території заплави та борової тераси р. Стрижень і характеризується розгалуженою ярусно-балковою системою в поєднанні з рівнинними ділянками. Своєрідність орографічних і ґрунтово-гідрологічних умов сприяє формуванню досить різноманітних екотопів та умов існування.

Річкова система Стрижня зазнає як урбаністичних впливів так і спроб організації природоохоронних режимів. В основі методології вивчення було покладено класичні методи і методики флористичних і геоботанічних досліджень.

Згідно фізико-географічним районування територія «Ялівщина» належить до фізико-географічного провінції Чернігівського Полісся і являє собою надзапlavно-терасну місцевість, почленовану яружно-балковою мережею, на флювіогляціальних відкладах з супіщаними дерново-середньопідзолистими ґрунтами.

Згідно геоботанічного районування, дана територія належить до Європейської широколистянолісової області, Східноєвропейської провінції, Поліської підпровінції, Чернігівсько-Новгород-Сіверського округу, Чернігівсько-Сосницького району дубово-соснових та дубових лісів і справжніх лук.

Кліматичні умови території регіону дослідження визначаються як помірно-континентальні, м'які, достатньо вологі, з малосніжною, порівняно теплою зимою, помірно вологим та спекотним літом.

Територія парку розташована на пологіму схилі надзапlavно-терасної місцевості, частково почленованої яружно-балковою мережею, на флювіогляціальних відкладах з супіщаними дерново-середньопідзолистими ґрунтами.

Ландшафтні особливості території РЛП «Ялівщина» являє собою поєднання запlavних комплексів з притерасними територіями та територією надзапlavної (борової) Лівобережної тераси р. Стрижень.

Територія «Ялівщина» має виключно важливе значення як територія археологічної спадщини, історичного розвитку міста Чернігова з часів XVII століття, як осередок дикої природи, що оточений забудовами міста, як місце ботанічного саду в 1946–1957 рр., як територія водозабезпечення міста на сучасному етапі (близько 30% води до міського водогону подається з артезіанських свердловин «Ялівщина»).

Територія РЛП «Ялівщина» включає частину водного плеса річки Стрижень та її запlavу. Річка Стрижень належить до басейну р. Десна і є її правобережною притокою першого порядку. Басейн річки знаходиться в межах лісової зони. В межах території РЛП «Ялівщина» на р. Стрижень знаходяться два руслові ставки, що складають площу водної поверхні біля 35 га. Для русла р. Стрижень властиві значні антропогенні зміни – зарегульованість, вирівнювання, забруднення стоками. Також особливістю річки є те, що майже вся площа басейну знаходиться в межах Чернігівсько-Ріпкинського лесового острова. Це проявляється в почленованості берегів (більше лівий берег) та зсувами.

З екологічного погляду річкова система є об'єктом, який мають низьку стійкість до антропогенного навантаження, але виступає осередками біологічного різноманіття, в тому числі і фітобіоти.

У сучасних умовах міського середовища екосистеми дослідженої території зазнають впливів багатьох несприятливих факторів різної природи, що впливають на їх стан і видове різноманіття, тому є необхідним дослідження цих впливів має практичне значення для розробки підходів до їх зменшення, часткового усунення та розробки ефективних природоохоронних заходів.

Специфікою водної флори в цілому є азональність більшості видів, внаслідок нівелювання водним середовищем зональних умов. Це призводить до переважання еврибіонтних видів, переважно голарктичного та євразійського ареалів. [2]

Проведена флористична інвентаризація судинних рослин показала, що водна та прибережно-водна флора біотопів дослідженої ділянки річки Стрижень в межах міської території 130 вид судинних рослин, 78 родів з 41 родини. [1].

Тут представлені типові гелофітні види євритопної екології (*Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud., *Glyceria maxima* (Hartm.) Holmb., *Typha latifolia* L., *Carex acuta* L.), з рядом видів адвентивної групи різного походження (*Aster alpinus* L., *Solidago virgaurea* L.,

Echinocystis lobata (Michx.) Torr. & A.Gray, 1840). Ценотично вони утворюють фрагменти рогозових та лепешнякових угруповань за участю ряду інших гідрофільних видів. Склад дендрофлори прибережної смуги становлять 5 видів (*Salix fragilis* L., *Populus nigra* L., *Populus alba* L., *Alnus glutinosa* (L.) Gaerth., *Acer negundo* L.).

Склад дендрофлори прибережної смуги становлять 5 видів (*Salix fragilis* L., *Populus nigra* L., *Populus alba*, *Alnus glutinosa* (L.) Gaerth., *Acer negundo*).

У складі флори екоотопів річки Стрижень в межах території РЛП «Ялівщина» значно представленими є типові види водної групи, болотного та гідрофільного фіторізноманіття. На формування такого складу мають впливи зарегульованості руслової частини Стрижня, уповільнення течії, утворення і акумуляція донних відкладів, процеси евтрофікації водойм та вплив водних тварин. [6]

У складі флори нами виявлено 2 види водної флори, які занесені до Червоної книги України (2009) - *Salvinia natans* (L.) All.) та *Trapa natans* L. [5].

Рослинність дослідженої території представлена 2 групами – справжньою водною та прибережно-водною.

Для справжньої водної рослинності річки Стрижень переважаючими є монодомінантні ценози, які відзначаються значною флористичною бідністю, подібним видовим складом та структурованістю ценозів.

Серед вільноплаваючої водної рослинності руслової частини річки Стрижень в межах території РЛП «Ялівщина» найчастіше трапляються угруповання *Lemnion minoris* R. Tx. 1955, утворені *Spirodela polyrrhiza* (L.) Schleid. та *Lemna minor* L.

Рідше трапляються двоярусні угруповання, утворені *Lemna gibba* L. Та *Salvinia natans* (L.) All. проєктивним покриттям домінантів понад 50% : *Lemnetum gibbae* Mijawaki et J.Tx. 1960, *Salvinio-Spirodeletum (polyrrhizae)* Slavnic 1956, *Lemno-Salvinietum natantis* Migan et R.Tx. 1960. Вони приурочені до ділянок з дуже повільної течією. Надводний ярус утворюють *Spirodela polyrrhiza*, *Lemna minor*, як асектатор на поверхні води зустрічається *Hydrocharis morsus-ranae* L.

У ценозах з домінуванням або співдомінування *Salvinia natans*, які занесені до Зеленої книги України, співдомінують види родини Lemnaceae. [3]

Для прибережно-водної рослинності річки Стрижень характерними є типові для малих річок монодомінантні угруповання, які відзначаються незначним видовим різноманіттям, подібним складом та структурою ценозів.

Прибережно-водні угруповання визначаються своєрідністю мозаїчністю покриву, яка характерна для прибережної смуги відрізка русла Стрижня. Вони мають ширину до 1-1,5 м. Домінантами ценозів союзу *Phragmition communis* W.Koch 1926 найчастіше виступають *Glyceria maxima* та *Phragmites australis*. Вони мають значне проєктивне покриття (місцями до 100%), високий травостій переважно до 200 см, місцями *Phragmites australis* до 350-см, та значно більшу видову різноманітність у порівнянні з справжньою водною рослинністю. [1]

Серед асектаторів слід зазначити такі види як: *Schoenoplectus lacustris* L, *Sium latifolium*, *Rumex hydrolapathum* L, *Alisma plantago-aquatica* L., *Lemna minor*, *Lemna trisulca*. Як асектатори в умовах незначного обводнення трапляються *Calistegia sepium* L, *Galium palustre* L, *Iris pseudacorus* L. Підводний підярус представлений *Elodea Canadensis* Michx. та *Ceratophyllum demersum* L.

Угруповання з *Carex acutiformis* Ehrh. (*Caricetum acutiformis* Sauer 1937) трапляються фрагментами угруповань невеликої площі.

У прибережно-водній смугі річки Стрижня створює певну небезпеку як адвентивні видт - *Bidens frondosa* L, та *Ambrosia artemisiifolia* L., які виявлені також у складі прибережно-водної рослинності. Слід зауважити, що *Ambrosia artemisiifolia* на порушених ділянках заплави змінює склад та структуру рослинних угруповань, витісняючи аборигенні види.

Отже, фіторізноманіття в межах території досліджень налічує 130 видів судинних рослин, 78 родів з 41 родини для водної і прибережно-водної рослинності річки Стрижень характерними є типові для річок регіону монодомінантні угруповання, які відзначаються незначним видовим різноманіттям, подібним складом та структурою ценозів.

Список використаної літератури

- 1Виготовлення екологічного обґрунтування річки Стрижень. Звіт НДР., Чернігів – 2015. – 281 с. 2Дубына Д.В. Макрофиты – индикаторы изменений природной среды / Дубына Д.В., Гейны С., Гроудова З. и др. – К.: Наук. думка, 1993. – 436 с.
- 3Зелена книга України /під загальною редакцією члена-кореспондента НАН України Я.П. Дідуха – К.: Альтерпрес, 2009. – 448 с. + 48 кольор. с.
- 4Прибережно-водная растительность приграничных территорий Брянской (Россия), Гомельской (Беларусь) и Черниговской (Украина) областей / Анищенко Л.Н., Булохов А.Д., Дайнеко Н.М. и др. – Ч.: Десна Полиграф, 2014. – 176 с.
- 5Червона книга України. Рослинний світ / [під заг. ред. Я. П. Дідуха]. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с.
- 6Чорна Г.А. Рослини наших водойм: атлас-довідник / Г.А. Чорна. – К.: Фітосоціоцентр, 2001. – 134 с.